SEYYİD BATTAL GAZİ VE SEYYİD GAZİ TEKKESİ'NİN TÜRK İSLAM İNANÇ KÜLTÜR TARİHİNDE YERİ

Baki Öz

Battal Gazi büyük bir olasılıkla, Arap-Emevi yönetiminin VIII. yüzyılda Bizans'a karşı yürüttüğü savaşlarda ünlemiş Arap-İslam Devleti'nin komutanlarındandır. Yaşamı destanlaşmıştır. Arap ve Türk destansal halk romanlarının kahramanı olmuştur. Türkler arasında "Battal Gazi", "Seyyid Battal" ve "Seyyid Battal Gazi" adlarıyla bilinir. "Hüseyin Gazi"nin oğludur. Annesi "Saide Hatun"dur. Eşi amcasının kızı "Zeynep Hanım"dır. Annesi, eşi ve iki oğlunun mezarları eski Malatya'dadır. İmam Hüseyin'in soyundan geldiği ve "Seyyid" olduğu savunulmaktadır. Battal Gazi'nin tüm yaşamı Anadolu'da geçmiştir. Anadolulu'dur. Bu nedenle ulusal bir Türk kahramanı kimliği sergiler. 680'de Malatya'da doğmuş, 740'da Eskişehir'de antik dönemde "Nakoleia", Bizans döneminde "Mesiha", Türklerin yerleştiği dönemlerde "Türkmen Köyü" adlarını taşıyan bugünkü Seyidgazi İlçesi'nde ölmüş ve buradaki "Üçler Tepesi" denilen yere defin edilmiştir. Mezarını, I. Alaeddin Keykubat'ın annesi Ümmühan Sultan keşfetmiş ve buraya türbesi yaptırılmıştır. Türbe, giderek bir külliyeye dönüşmüştür. Malatya, Kayseri ve Eskişehir'de makamları vardır. Tarihsel kişiliği konusunda değişik görüşler vardır. Kaynaklar onu farklı adlarla ve farklı biçimlerde anarlar.

a) Battal Gazi'nin Adı, Lakabı ve Babası:

Tarihçilerden Taberi, Mesudi, İbnü'1 Esir, İbn Kasir, Sibt bin el- Cavzi ve Ebü'1 Muhasin'lere göre adı "Abdullah"tır. Lakabı "Battal"dır. "Kahraman" anlamına gelmektedir. Künyesi Übnü'1 Esir'e göre "Ebu Hüseyin", İbn Kesir, Zehebi, Sibt ve Ahmet Rıfat'a göre "Ebu Yahya", Ebü'1 Muhasin'e göreyse "Ebu Muhammed"dir. "Battal" lakabı bütün kaynaklarda "Abd Allah" veya "Abdullah" adlarıyla birlikte yer alır. Nitekim Taberi, Hayrettin el-Zirkili, Yakubi ve Vasilev'de "Abdullah El-Battal" olarak geçer. N. Araz ve S. Arısoy "Ebu Muhammed Cafer", "Cafer" ve "Cafer Gazi" adlarıyla anarlar. George Jacop 1912'de yayınladığı eserinde Battal Gazi'nin adını "Cafer bin Hüseyin Seyyid Gazi" olarak verir. İbnü'l Esir, Hüseyin Hüsameddin, M. Aslanbay "Abdullah" adı ve "Battal" lakaplarını memleketiyle birlikte kullanmışlardır. Bu yazarlarda Battal Gazi'nin adı "Ebü'l Hüseyin Abdullah El--Antaki"dir. Hasluck ile Şükrü Baba memleketini de alan bu ada "Battal" lakabını da eklerler. Bu ad Hasluck'da "Abdullah Ebü'l Hüseyin el-Antaki el-Battal", Şükrü Baba'da ise "Ebü'l Hüseyin Abdullah El-Battal El-Antaki" biçiminde dile getirilir. F. Köprülü, Battal Gazi için "Ebu Muhammed Cafer bin Sultan Hüseyin bin Rebi bin Abbas El-Haşimi" adını kullanarak onun Peygamber soyuyla ilişkisini de

vurgulamış olur. Taberi'ye göre babasının adı "Omar" veya "Amr"dır. Ayrıca kaynaklar babası için "Hüseyin", (Zirkili'ye göre) "Abdülmelik", (Zehebi'ye göre) "Muhammed" ve "Ömer" adlarını da kullanırlar. Battalnamelerde babasının adı "Hüseyin b. Cafer b. Münzer b. Ömer b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebu Talip"dir. Tarihçi Hüseyin Hüsameddin ile Şükrü Baba da bu adı yeğlerler. Anadolu Alevi-Bektaşi geleneğinde Battal Gazi'nin babasının adı "Hüseyin Gazi"dir. G. Jacop da bu adı verir [1].

b) Battal Gazi'nin Kökeni, Soyu, Memleketi ve Yaşadığı Dönem:

Battal Gazi'nin kökeni, soyu ve doğum-ölüm yerleri ile yılları tartışmalıdır. Ebü'l Muhasin ve İbnü'l Esir'e göre Battal Gazi "Antakyalı", Sibt'e göre ise "Şamlı (Dımışk)"dır. Arap kökenlidir. İbnü'l Asakir'e göre, Emeviler'in özgürlüğünü verdikleri bir köledir. Yani İranlı, Türk gibi Arap olmayan topluluklardan devlet hizmetine alınan "mevaliler"dendir ve Arap soylarından değildir [2]. İbnü'l Asakir'in bu kaydı Battal Gazi'nin soyunun belirlenmesi konusunda çok önemlidir. Bu görüş de yine Ortaçağ'ın önemli tarihçilerinden İbnü'l Esir'den kaynaklanmaktadır. İbnü'l Esir Battal Gazi'nin soy olarak Arap olmayıp, Emevilere bağlanmış azatlı bir mevali (köle) ailesinden geldiğini yazar. Bu görüşü Prof. A. Y. Ocak Diyanet Vakfı'nın yayınladığı İslam Ansiklopedisi'ndeki yazısında destekler. Kimi kaynaklarda Malatya'da doğduğu belirtilir. Ama eğer 740'larda Emeviler döneminde öldüyse Malatyalı oluşu kuşkulu olmalıdır. Çünkü, Emeviler döneminde bu yörelere bir Arap yerleşimi olmamıştır. Köprülü de Malatya doğumlu oluşuna kuşkuyla bakmaktadır [3]. Oysa, Evliya Çelebi, Jacop ve Hammer "Arap seyyidi" Battal Gazi'nin doğum yerinin Malatya olduğunu yazarlar [4]. Ahmet Rıfat, Battal Gazi'nin "Antakyalı bir Arap emiri" olduğunu ve Melik Hişam döneminde Anadolu'ya akınlar düzenlediğini belirtir. "Tarih-i Dımaşk"ta Battal Gazi'nin Antakya'da oturduğunu, Mervanoğlu Abdülmelik tarafından Şam ve Cezirelilerin reisliğiyle görevlendirildiğini yazar. Tarihçi Hüseyin Hüsametin, Hüseyin soyundan gösterilmesini, Emevilerin Hz. Hüseyin evlatlarına görev ve yetki vermeyecekleri düşüncesiyle inandırıcı bulmaz. A. Gölpınarlı ve A. Y. Ocak Ali soyundan gösterilme gibi "nesep sahiplenme" olaylarının temelinde "menkıbevi halk kültürünün" etkisi olduğunu, yoksa bu durumun etnik bakımdan pek bir değer taşımadığını belirtirler ve Battal Gazi'nin Arap soyundan gösterilmesine kuşkuyla yaklaşırlar.

Battal Gazi'nin Türk kökenliliğini düşünenler de vardır. Mehmet Önder kaynak göstermeden bu savı savunur. Ona göre, Battal Gazi Hz. Ali soyundan Malatyalı Emir Hüseyin Gazi'nin oğludur ve "Horasanlı bir Türk"tür. Battal Gazi'ye ilişkin nesepname/ şecerelerin hepsi onu Hz. Hüseyin-Hz. Ali yoluyla Hz. Muhammed'e kadar ulaştırırlar. Bu durum doğallıkla onu Arap kökene bağlar. Ne var ki, bu bağlılık bir yerde inançtan doğan bir geleneğin ifadesidir. Çoğu kez etniksel olarak bir değer taşımaz. Battal Gazi'nin Arap olmadığı düşüncesinde olan yazarlar da genellikle bağlantının bu yanını bilerek kuşkuya düşmüş ve Battal Gazi'ye başka kökenler aramışlardır. Halepli Mehmet İbni Ali Azimi'nin eserinde Battal Gazi'yi "Mesleme'nin kölesi" olarak belirtmesi Prof. Mükrimin Halil Yınanç, Muhittin Aslanbay ve İ. Alaeddin Gövsa gibi tarihçi ve edebiyat tarihçilerini Battal Gazi'nin "Türk olduğu" düşüncesine götürmüştür. Battal Gazi'nin "Türklerin bir ulusal kahramanı" olduğu, "Anadolu'da bir halk kahramanı" olarak ortaya çıktığı ve "Türk oluşunda kuşku duyulamayacağı" savunulmuştur. Bilindiği gibi, Hazar Türkleri Emevi topraklarında faaliyet sürdürmüşlerdir. İslamiyeti kabul etmiş birçok Türk-Emevi yönetiminde Hıristiyanlarla savaşmışlardır. Araştırmacıların genel kanısına göre, Battal Gazi de Emevi yönetimine girmiş ve bu savaşlarda ünlenmiş bir Türk kahramanıdır. Taberi ve daha birçok kaynağın gösterdiği gibi, Battal Gazi VIII. yüzyılda Emeviler döneminde yaşamıştır. Gerçeğe yakın bilgi budur. Taberi ve İbnü'l Kesir ölüm tarihi olarak 740 yılını

verirler. Eskişehir'in güneybatısında Seyitgazi kasabasının bulunduğu antik Akroinon yöresindeki bir savaşta şehid olmuştur. Mezarı ve türbesi bugün buradadır. Yani Seyitgazi ilçesindedir. Afyonkarahisar'daki Akronion'da öldüğü düşüncesi ise, Battal Gazi menkıbelerinin bir Afyonkarahisar uyarlaması/ türevi/ versiyonudur. Battal Gazi Anadolu Türkleri arasında sevilip sayılmış, gazi-veli/ alperen kimliğiyle yüceltilmiştir. Giderek Emevi komutanı Battal Gazi yerini, heterodoks Türk toplulukları arasında Hz. Ali soyundan gelen Seyyid Battal Gazi'ye bırakmıştır. Emevilerle bağı ve -varsa Araplığı- unutulmuş, Türkleşmiştir. Alevi toplulukları onu "büyük evliya"dan saymış ve "pirleri" olarak görmüşlerdir. Battal Gazi'nin yaşamöyküsü olan "Battalname" Osmanlı vakanamelerine de malzeme olmuştur. Müneccimbaşı, Gelibolulu Mustafa Ali, Fındıklı Süleyman Efendi gibi tarihçiler ve Evliya Çelebi gibi yazarlar Battal Gazi söylencelerini tarihsel olaylarmış gibi kullanmışlardır. Taberi'nin tarihini Türkçe'ye çeviren Osmanlı yazarları, aslında olmamasına karşın Türkçe çevirisine bol bol Battal Gazi menkıbeleri katmışlardır. Bu durumlar Battal Gazi'nin Türkleşmesinde ve bir Türk kahramanı, alpereni görülmesinde önemli rol oynamıştır. Doç. Yağmur Say'ın bu oluşumu betimlemesi konunun özünü yansıtması açısından ilginçtir.

"Battal Gazi, Arap tarihi ve edebi eserlerinde de çizilen bir tipoloji olsa da, Türk kültürünün Arap edebi eserlerinden bu tipolojiyi almış olması, Türk kültürünün devingen yapısından kaynaklanmaktadır. Türk'e ait tarihi ve edebi eserlerinde ve yaşayan kültüründe Battal Gazi, Anadolu Türk halkının ideal bir kimliğidir. Onu gerçek tarihsel kimliğinden ve tarihsel kayıtlardan çok, Anadolu kültürü karakterize etmektedir" [5].

Araştırmacı Harun Tolasa Battal Gazi'nin bir Arap komutanı, yahut Araplar arasında yetişmiş ve giderek Araplaşmış bir İslam komutanı olduğu kanısındadır. Türk sayılmasındaki nedenin, Türk halkının hayal ve hatırasında yalnızca destansal-menkıbevi açıdan yaşayan bir kişilik olmasından kaynaklandığını belirtir. Ayrıca onun soyca Türk olmadığının kesin olduğunu belirtir. Oysa A. A. Vasiliev, onun bir "İslam şampiyonu" olmasının yanı sıra, "ulusal bir Türk kahramanı" olduğunu saptar. Mehmet Önder, Battal Gazi'nin "Horasanlı bir Türk olduğu" kanısındadır. Bu görüşe Vehbi Cem Aşkun da katılır. Türklerle Emevilerin yaptıkları savaşların birinde Emevilere tutsak düşen bir Horasanlı Türk olabileceğini olası görür. Battal Gazi olayını işleyen Mehmet Şimşir'le Yaşar Candemir farklı bir görüş ileri sürerler. Onlara göre Battal Gazi soyca Türktür. Yalnız, "Araplaşmış Türklerden"dir. Yani "Müsta'rip"tir. Sonradan Araplaşmıştır. Süleyman Ansoy da bu görüşe katılır. Battal Gazi'nin sonradan Araplaştığı (müsta'rip), soyunun Türk olduğu, kökeninin Hz. Muhammed'e kadar dayandırılmasının o dönemlerin "Arap ve Acem kültürü takınma modası"nın bir gereği olduğunu, "seyyidlik"in bir soyluluk sanı olarak kullanıldığını belirtirler [6].

Seyyid Battal Gazi ve Külliyesi üzerine derli-toplu bir araştırma yapan İlyas Küçükcan Battal Gazi'nin "Türk olduğu" ve "Anadolu'nun Türkleşmesi gibi bir misyonla yükümlülüğü" savını tarihsel dayanaktan yosun bulur. Yalnız, Müslümanlığı kabul etmiş kimi Türk gruplarının Arapların Anadolu seferlerine ve İstanbul kuşatmalarına katıldığı, Battal Gazi'nin de bunlardan biri olabileceğini olası bulur. Anadolu Selçuklularının yerleşme siyasetleri içerisinde tarihsel bir işlev yüklenen "Seyyid Battal Gazi Destanı"nın Küçük Asya'da, yani Anadolu'da Türkmenlerin ulusal destanı haline geldiğini de belirterek bir gerçek olguyu dile getirmiş olur [7].

Araştırmacı Gülağ Öz İmam Hüseyin soyundan ve "seyyid" olan Battal Gazi'nin "düşmanlarının ordusunda yiğitçe çarpışan bir kahraman" olmasını mantıksal bulmaz. Yani onu Emevilerin safında bir

asker olarak düşünemez. Bu nedenle Emevi-Arap olma olasılığını kesinlikle yadsır. Varlığını Anadolu'da ortaya koymasını gerekçe göstererek, onun Anadolulu ve Türk olduğu görüşündedir. Türbesinin yeri, yaşadığı dönem ve Malatya, Kayseri, Eskişehir'de mekanları türbesi, makamlarının olması, buraların da Anadolu'da olduğuna göre; Battal Gazi'nin Hacı Bektaş sonrası dönemde ya da o döneme denk bir zamanda yaşamış olduğunu savunuyor. Battal Gazi'nin Anadoluluğu ve Türklüğü, Türk ulusal kahraman kişiliğinin varlığı, "seyyidliği" nedeniyle Emevi siyasetine hizmet etmeyeceği ortadadır ve bana da mantıksal gelmemektedir. Yalnız Hacı Bektaş döneminde yaşadığı savı tarihsel verilere uygun düşmemektedir. Bir kere Hacı Bektaş'ın "Vilayetnamesi" bile Seyyidgazi'nin türbe ve tekkesinden söz eder ve Hacı Bektaş müritleriyle birlikte Kurban Bayramı'nı sürekli bu tekkede geçirdiğini belirtir. Bu durum da, Seyyid Battal Gazi'nin Hacı Bektaş öncesi bir dönemde yaşadığının bir belirtisidir.

Taberi ve Evliya Çelebi gibi yazarlar Battal Gazi'nin IX. yüzyılda Abbasiler döneminde, Harun Reşit'in yönetimi sırasında yaşadığını yazarlar. Bu durum, "Battalname"nin etkisinden kaynaklanmış olmalıdır. A. Yaşar Ocak, Battal Gazi'nin Emeviler döneminde, VIII. yüzyılda yaşadığını kabul etmenin daha tarihsel verilere denk düştüğünü belirtir [9].

Battal Gazi'nin yaşadığı dönem katıldığı Bizans/Anadolu seferlerine dayanılarak saptanılmaktadır. Taberi, İbnü'l Arabi ve Theophanes'e göre Battal Gazi Maslama'nın 717-718 yıllarında yapılan Bizans kuşatmasında bulunmuştur. 717-740 yılları arasındaki Anadolu seferlerine katılmıştır. İbnü'l Kasir'e göre Abdülmelik bin Mervan döneminde (685-705) Misis'e vali olarak atanmıştır. Bu bilgi doğru ise Battal Gazi'nin oldukça gençlik yıllarında, Abdülmelik'in ise döneminin sonlarında yapılan bir atama olmalıdır. Yine Taberi, İbnü'l Esir, İbn Kasır ve Theophanes'e göre Battal Gazi Afyonkarahisar yakınlarındaki Akroinon'da 740 yılında yapılan savaşta öldürülmüştür. Bu Battal Gazi söylencesinin (efsanesinin) Afyon varyantıdır. Bu varyanta göre Battal Gazi Afyon'daki Akrenion çarpışmasında Bizans İmparatoru III. Neon'a yaralı olarak tutsak düşer. İmparator onu tanır ve tedavi ettirir. Dönüş yolu üzerinde bugünkü Seyitgazi'ye geldiğinde ölür ve vasiyeti üzerine günümüzde külliyesinin yer aldığı Üçler Tepesi'ne defnedilir [10]. Diğer varyanta göre ise Battal Gazi Eskişehir'deki Akrean çarpışmasında şehid edilmiştir. Mezan bugünkü Seyidgazi ilçesindedir. Yalnız şu bir gerçek ki, Battal Gazi tarihsel verilerin belirttiğine göre 680- 740 yılları arasında yaşamıştır. Doğum yeri Malatya, ölüm yeri ise Eskişehir'in Seyitgazi ilçesidir.

c) Battal Gazi'nin Söylencesel Kimliği ve Edebiyattaki Yeri:

Battal Gazi'nin Arap ve Türk kaynaklarında söylencesel (menkıbevi) bir kişiliği vardır. Battal'a ilişkin bilgilerde çoğu kez gerçekle hayal karışmıştır. Taberi, İbnü'l Arabi ve Karamani gibi yazarlarda bu özellik çarpıcı bir biçimde görülür. Osmanlı tarihlerinde de Battal Gazi'nin tarihsel kişiliğinden çok, söylencesel kişiliği yer alır. Müneccimbaşı, Gelibolulu Ali, Katip Çelebi ve Evliya Çelebi'lerin anlatımlarında bu özellik ön plandadır. Bu nedenle Battal Gazi'ye ilişkin tarihsel olaylar karıştırılmış, birçok yanlışa düşülmüştür.

Battal Gazi, Arap ve Türk edebiyatında yer alır. Bu alanda iki önemli ürün vardır. Biri Arapça "Delhemma/Zelhimme", ikincisi ise bir Battal romanı olan Türkçe "Battalname"dir. Delhemma, Battal Gazi'nin yaşadığı dönemden sonraki dönemleri işler. Bununla birlikte çeşitli söylenceler, efsaneler, destan ve masal öğeleri bu yapıtta üst üste gelmiştir. Türkçe Battal romanı olan Battalname'de Battal

Gazi'nin söylenceleri, mensur ve manzum olarak tarihsel-menkıbevi roman durumuna sokulmuştur. Battal romanı daha çok Arapça'dan Türkçe'ye çevrilmiş veya Arapça'daki bu tür öyküsel yapıtları örnek almış ürünlerdir. Bu yapıt, XII. yüzyılda doğmuştur. IX. yüzyıldaki Arap-Bizans mücadelelerinin anılarını yansıtır. Coğrafik alan, Malatya ve dolaylandır. Battal Gazi'nin söylencesel (menkıbevi) kişiliği Anadolu'da Türkler arasında kendini bulmuştur. Türk/ Türkmenler bu savaşçıyı gerçek kimliğinden çıkararak klasik bir Türk "alp tipi"ne dönüştürmüşlerdir. "Battalname"yi XI.-XIII. yüzyıllar arasında bu anlayışa göre yeniden yorumlayarak oluşturmuşlardır. Battal Gazi'nin yaşamı bu süreç içerisinde katıksız bir Anadolu destanı olarak ortaya çıkmıştır. Destanın Türkçeleştirilmiş biçiminde Danişmend ailesi Battal Gazi'ye kadar götürülmüş, akraba kılınmıştır. Belki de bu bağ soydan çok, bir inanç bağını yansıtır. Battal Gazi, Türklerin yarattığı bu destanlarda "gazi-veli (alp-eren)" olmuştur. Hele "Danişmendname"de özellikle tam bir Türkleşme vardır. "Danişmendname" katıksız bir Anadolu destanı olarak ortaya çıkar. Bu etkinlik sonucunda Seyyid Battal Gazi Anadolu'daki tüm Horasan erenlerinin, Rum (Anadolu) Abdallarının, Kalenderilerin, Haydarilerin, Melamilerin, Babailerin, Ahilerin, Bektaşilerin, Alevilerin; Işıkların, Torlakların ve Yeniçerilerin ortak "piri" olacaktır [11]. Kalenderiler birçok tekkeleri olmasına karşın, "üstün tuttukları" Seyyid Gazi Zaviyesi'nde her cuma toplanarak ayin (cem) yaparlar [12]. Rum Abdalları, Seyyid Battal Gazi'yi "pir" olarak tanırlar ve kendilerini "Seydi Gazi yetimleri" olarak nitelerler

şahsiyet" dedikleri bu kişilik belirginleşmesi Battal Gazi'de şöyle ortaya çıkar: Bilgililik, yiğitlik, merhametlilik, kahramanlık, cesaretlilik, güçlülük, kurnazlık (uzak görüşlülük), dürüstlük, zekilik ve ödün vermemezlik... İşte Battal Gazi'nin kişiliğinin belirgin özellikleri bunlardır [22].

d) Seyyid Battal Gazi'nin Makamları:

Söylenceleşen Seyyid Battal Gazi geniş ölçüde ünlenmiş, Anadolu'nun çeşitli yörelerinde izler bırakmıştır. İstanbul'da Maltepe'de Seyyid Gazi Kayası, Erdek'te kalesi, Kapadokya Karacadağ'da bir cami, Caesarea (Hacı Halife/Hacı Kalfa) adına bir vakıf bulunmaktadır. Arapların Üsküdar'daki savaşlarında önemli etkinliği vardır. Kırşehir'de ise ikinci bir türbesi vardır. Üçüncüsü ise Çorum dolaylarındaki Ali Dağı'ndadır. Malatya'da doğum yerini kutlamak için bir kubbe yapılmıştır. Ayrıca Kayseri ve Eskişehir'de mezar veya makamları vardır. Evliya Çelebi'ye göre Kayseri'de Seyyid Battal Cafer Gazi Tekkesi adıyla bir Bektaşi tekkesi vardır. Battal Gazi Destanı'nın Bizans türevi olan Diegenes Acritas da benzer biçimde Trabzon, Girit ve Karpathos'da üç ayrı mezarı vardır. Kız Kulesi söylencelerinden birisi, kulenin yapılmasına Seyyid Gazi'nin neden olduğunu belirtir. Grek yöneticisinin kızını ve hazinesini koruması amacıyla kuleyi yaptırdığı anlayışı söylencenin temelini oluşturur. Seyyidgazi yakınlarındaki Kırk Kızlar dağı, Battal Gazi'nin duygusal öykülerinden biri olan "Kırk Prenses" söylencesiyle bağlantılıdır [23].

e) Seyyid Battal Gazi'nin Aleviliği ve "Seyyidliği":

Gölpınarlı'ya göre Battal Gazi, Emeviler döneminde Anadolu'ya savaşmak amacıyla gelen Arap kahramanıdır. Muhammed soyundan olduğu söylenir. Yaşayışı destanlaştırılmıştır. Fütüvvet çevrelerin "seyfi", yani kılıçlı kolu ile Şii-Batıni kesimlerce benimsenmiştir [24]. Bu görüşe A.Y. Ocak da katılır. Ocak'a göre Battal Gazi, Emeviler döneminde Anadolu'da Bizans'a karşı yapılan savaşlarda ünlenmiş, Müslümanlar ve özellikle Alevi-Bektaşi Türkler arasında büyük bir gazi/veli kimliğiyle yüceltilip, destan kahramanı yapılmış "Müslüman emir"dir [26].

Araştırmacılar Battal Gazi'nin "Seyyidliğini" Peygamber soyundan oluşuna, "Gaziliğini" savaş meydanlarında gösterdiği kahramanlığına, "Battallığını" da görülmemiş üstün gücüne ve görkemine dayandırırlar [26]. Genel kanıya göre, Battal Gazi Peygamber soyundandır, Hüseyni'dir. Bu nedenle de "Seyyid"dir. Emevi komutanı olması, soyundan gelen konumuyla çelişmektedir. Çünkü, Emeviler Ali soyundan olanlara içlerinde ve yönetsel üst görevlerde yer vermemişlerdir. Bu durumda üç olasılık ortaya çıkmaktadır. Battal Gazi ya Emevi komutanı/savaşçısı değildir. Onlara bağlı olarak Anadolu'ya savaşlara gelmemiştir. Ya Peygamber soyundan ve Hz. Ali koludan değildir, ya da "Seyyidliği" sonradan Anadolu insanının muhayyilesinde (imgeleminde) yer edindikten, onların sevgilerine karıştıktan sonra, bu oldukça yüce gördükleri sanı, yani "seyyidliği" ona layık görmüş ve "seyyid" olarak nitelemişlerdir. Çünkü Türkler İslamiyeti, özellikle İslamlığın Alevi yorumunu benimsedikten sonra Ali soyuna duydukları sevgi ve bağlılığı gelenekleştirmişlerdir. Belli kişileri ve aileleri de Ali soyundan görmeleri, yani "seyyid" olarak nitelemeleri bu geleneğin bir parçası olmuştur. Bu bağlılığın sonucu olarak hiç ilgisi olmadığı halde birçok aile "seyyid" olarak nitelenecek ve bu yanları insanların muhayyilesine bu biçimiyle kazınacaktır. Battal Gazi olayında da bu durum olasıdır. Bilimsel saptamalar da bu doğrultudadır. Giderek Anadolu'yu fethetmiş bir Türk kahramanına dönüşen Battal Gazi'ye büyük bir olasılıkla XIII. veya XIV. yüzyılda "seyyidlik" sanı uygun görülerek Peygamber soyunun Ali koluna bağlanmıştır. Daha XIII. yüzyıllarda halk ve Bizans sınırındaki gaziler arasında

"gazi/evliya" olarak kutsanmaya başlayan Battal Gazi üzerinde öncelikle Kalenderiler ve Alevi Bektaşiler arasında yaygın bir kült oluşturulmuştur. Battal Gazi Anadolu'da Kalenderilerin ve Alevi-Bektaşilerin `Pir-i Abdalan"ı olur [27]. Sonuçta Battal Gazi, Alevilerin, Ahilerin, Bektaşilerin ve diğer bu akıma yakın toplulukların "Piri"dir. Seyyidgazi Dergahı, Hacı Bektaş'ın da ziyaret ettiği bir Alevilik merkezidir.

f) Seyyidgazi Dergâhı:

Seyyidgazi, Eskişehir'e bağlı bir ilçedir. Yüksekliği ortalama 1000 m.'dir. Türkmen Dağı ile Yapıldak Dağlan başlıca yükseltileridir. Yörede karasal iklim vardır. Ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanır. Seyitgazi, Eskişehir'e 43, Afyonkarahisar'a 97, Eskişehir-Ankara karayoluna 26 km. uzaklıktadır.

Seyyidgazi, eski bir yerleşim merkezidir. İlk yerleşim M.Ö. 3500 yıllarında başlar. Hitit ve Frig dönemlerinde de yerleşim merkezidir. Romalılar dönemindeki adı "Nacolea"dır. Bizans döneminde de aynı adla anılmıştır. Burası "Mesih Kalesi" adıyla da tanınır. Önceleri Arap-İslam, sonraları ise Haçlı orduları buraya zarar vermiştir. Bölgeye Selçuklu göçleri sırasında 70-80 ailelik bir Türkmen oymağı yerleşmiş ve bu yıkıntılar üzerinde "Türkmen Köyü" kurulmuştur. Seyyid Battal Gazi'nin mezarı I. Alaeddin Keykubat'ın annesi Ümmühan Hatun'un 1207-1208'lerde Selçuklu komutanı Hezar Espi ve "Kutluca" olarak tanınan Çoban Baba'nın yardımıyla mezarı buldurması ve üzerine türbe ile mesciti yaptırmasıyla köy, "Seyidgazi" adını alır. Seyidgazi türbesi, "Üçler Tepesi"nde giderek bir külliyeye dönüşür. Önceleri bir Bizans manastırının da bulunduğu bu tepe "Nakoleia" adını taşımaktadır. Selçuklular döneminde türbe ve mescit yapılırken bu manastır da değerlendirilmiştir. Köy, 1336'da Orhan Bey döneminde Osmanlı Devleti sınırları içerisine girer. İstanbul-Bağdat-Hicaz karayolu üzerinde konaklama (menzil) yeri olduğundan önemi artmıştır. Türbe, 1464'de kesme taştan yeniden yapılmıştır. II. Bayezıt döneminde külliyesine ekler yapılarak sürekli bakıma alınmıştır. Cami, 1511 yılında Mihaloğullarından Ahmet ve Mehmet Beylerce onarılmıştır. Selçuklular döneminden itibaren Bizans manastırı zaviye olarak kullanılmıştır. Asıl zaviye binası yine Mihailoğullarının bu çalışmaları sırasında yapılır. Türkmen Köyü adı türbenin yapılmasından sonra "Seyidgazi"ye dönüşür. Seyidgazi, XVI. yüzyılın ilk yarısında 15 bin nüfuslu bir ilçe merkezidir. IV. Murat'ın Revan seferi sırasında (1635) bir kervansaray yaptırılmıştır. Giderek sönükleştiğinden 1892'de bucağa çevrilmiştir. Kurtuluş Savaşı'na özel taburu ile katılmıştır. Yunan işgalinde önemli ölçüde yıkıma uğramıştır. Cumhuriyet döneminde yeniden ilçe merkezi olmuştur [28].

Seyyidgazi, 13. yüzyıldan beri Kalenderiliğin ve Alevi-Bektaşi topluluklarının merkezidir. Çevresinde Uryan Baba ve Şeyh Şücaettin Baba gibi ünlü Kalenderi ve Alevi-Bektaşi dervişlerinin yerleşim merkezleri vardır.

Seyidgazi Zaviyesi, Hacı Bektaş döneminden beri vardır. Burası Anadolu ve Rumeli Kalenderilerinin merkezidir. Kalenderiler her cuma günü burada ayin (cem) yapmaktadırlar 829]. Alevi-Bektaşilerin de uğrak yeridir. Tüm Hz. Ali inanç odaklı grupların inanç merkezidir. Battal Gazi, tüm bu gruplarca "pir" olarak kabul edilmiştir. Hacı Bektaş da böyle görmektedir. Hacı Bektaş, genellikle Kurban Bayramı (Hacılar Bayramı) törenlerini dervişleriyle burada geçirmekte, büyük Kalenderi ayinlerine katılmakta ve geniş ölçüde ayin (cem) düzenlemektedir. Bu durum daha sonraki yıllarda da sürmüştür. Hacı Bektaş, Hacim Sultan ve Otman Baba vilayetnameleri bu törenlerden ve

ziyaretlerden söz ederler [30]. Bu durum Seyid Battal Gazi'ye ve dergahına duyulan ilgi ve bağlılığı arttırmıştır. Uzun zaman "birincil dergâh "lığını sürdürmüştür.

Seyidgazi Zaviyesi, Hacı Bektaş döneminden beri vardır. Bir kaç yüzyıl önemini korumuştur. XVI. yüzyılda Kalenderi merkezliğini yitirir. Osmanlı Devleti açısından burası sorunlu bir dergâhtır. Yine Hz. Ali inanç odaklı "Işık" gruplarının ve diğer derviş gruplarının merkezi olur. Işıklar, Osmanlılarca resmi mezhebe ters düştüklerinden sürekli kovuşturulur ve çeşitli cezalara çarptırılırlar [31]. Bu baskılar ve kırımlar sonucu burası Işık merkezi olma özelliğini yitirir. Dönemin yazarlarından Aşık Çelebi ve Atâyi'ye göre, 1580 yılında "Sünni akideyi sürdürmeye razı olanların dışındakiler" tutuklanarak Kütahya kalesine hapsedilirler. Zaviye ise medreseye dönüştürülür. Artık Kalenderi niteliğinden söz edilmez. XVII. yüzyılın başlarından itibaren Seyitgazi Zaviyesi Bektaşi tekkesine dönüşür ve varlığını bir Bektaşi tekkesi olarak sürdürür [32]. Katip Çelebi, Evliya Çelebi ve Hasluck artık bu zaviyenin "büyük bir Bektaşi tekkesi" olduğunu yazarlar [33].

Seyyidgazi Zaviyesi bir inanç, kültür, edebiyat ve sanat okulu olmuştur. Birçok şair bu dergâhtan yetişmiştir. Bunlar arasında en ünlüleri; Yetimi, İstanbullu bir Haydari dervişi olan Haydari, İstanbullu olup Şeyh Cemai'den sonra onun Kalenderhanesinin başına geçen ve bir Alevi Bektaşi olan Seydi Ali Reis'le Hindistan seferine katılan Yetim Ali Çelebi, Kayseri yöresinde oturan Temennâi, aşırı Şii inançlarıyla bilinen Işık Şemsi, Virani, Askeri, Fâzılı, Gülşen-i Saruhani ve Kelâmi'dir [34].

[22] Yrd. Doç. Dr. Veysi Erken'in belirlemeleri için bkz: Küçükcan (1999), s:7.

[23] Yağmur Say (1998)- a.g.m. Sayı:1, s:51; Evliya Çelebi (1986)- Seyahatname, C: III, s:142.

[24] Abdülbaki Gölpınarlı- Alevi Bektaşi Nefesleri, İnkılap Yay. İst. 1992, s:381.

[25] Ocak (1992)- "Battal Gazi", İ. Ans., C:V, s:204.

[26] Araz (1988), s: 52.

[27] Bkz: Ocak (1992), s:187 v.d.; Yağmur Say (1998) a.g.m. Sayı:1, s:46 v.d.

[28] Geniş açıklamalar için bkz: Küçükcan (1999), s:17 v.d.

[29] Ocak (1992), s:112.

[30] Hacı Bektaş'ın bu ziyaretleri ve burada düzenlediği cem törenleri için bkz: Abdulbaki Gölpınarlı - Vilayetname, Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli, İnkılap Yay. İst. 1958, s: 72 v.d. Ayrıca bkz: Murat Sertoğlu-Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli, Sağlam Yay. İst. , s:118 v.d.

[31] Belgeler için bkz: Baki Öz-Alevilik ile İlgili Osmanlı Belgeleri, Can Yay. İst. 1996, 2. basım. 1558 tarihli ferman, s:27 (Belge no:3); 1572 tarihli ferman, s:55 (Belge no: 43).

[32] Bkz: Küçükcan (1999), s:20 v.d.; Ocak (1992), s:128 v.d., 135, 175 v.d., 184, 191.

[33] Bkz: Evliya Çelebi- Seyahatname, C:II, s:762 v.d.; F. William Hasluck- Bektaşiliğin Coğrafi Dağılımı (Çev. T. Koca- A. N. Erginsoy), İst. 1991, s: 16, 44.; F. William Hasluck- Anadolu ve Balkanlarda Bektaşilik (Çev. Y. Demirel), Ant Yay. İst. 1995, 2. basım, s: 17 v.d.

[34] Bkz: Ocak (1992), s:228.

[35] Bu belgenin metni için bkz: Küçükcan (1999), s:141 v.d.